

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

Визначено сучасні риси ринку праці України. Здійснено просторово-часовий аналіз рівнів економічної активності, зайнятості та безробіття чоловіків і жінок на ринку праці в Україні, виділено регіональні особливості їх прояву. Проаналізовано галузеву структуру зайнятості чоловіків і жінок та гендерні аспекти оплати праці. Охарактеризовано рівень конкурентоспроможності та можливості кар'єрного зростання чоловіків і жінок на ринку праці. Проаналізовано співвідношення чоловіків і жінок в Україні у керівництві підприємствами залежно від їх галузевої належності, доходів та чисельності зайнятих.

Ключові слова: гендерні відміни, регіон, співвідношення, рівень зайнятості, рівень безробіття, оплата праці, керівництво підприємствами.

Постановка проблеми. Аналіз зарубіжних публікацій з гендерної географії, міжнародних документів щодо забезпечення гендерної рівності в суспільстві підтверджують необхідність суспільно-географічних гендерних досліджень спрямованих на виявлення гендерних диспропорцій на ринку праці з метою підвищення гендерної культури в українському суспільстві.

Ринок праці України характеризується стійкою тенденцією до зменшення загальної кількості зайнятих, перерозподілом робочої сили між галузями виробничої сфери і сфери послуг, в цілому низьким рівнем зареєстрованого безробіття та високим рівнем безробіття, визначеним за методологією МОП, наявністю прихованого безробіття у вигляді неоплачуваних адміністративних відпусток та скороченого робочого часу, невідповідністю попиту і пропозиції робочої сили, низьким рівнем оплати праці та поширення неформальної зайнятості населення.

У регіональному розрізі найнижчий показник навантаження на одне вільне робоче місце у м. Київ. Низьким цей показник є у Донецькій, Луганській, Харківській та Дніпропетровській областях, АР Крим. Найвищі значення показника у Тернопільській, Рівненській, Чернівецькій, Івано-Франківській, Волинській, Хмельницькій та Черкаській областях. За даними міжнародного кадрового порталу hh.ua, у 2012 році на столицю припадала більшість наявних вакансій – 58%. Ще третину від загальної кількості вакансій було розміщено в кількох регіонах – Донецькій, Дніпропетровській, Харківській, Одеській, Львівській областях та АР Крим. На частку інших 19 регіонів припадає менше 14% пропозицій про вакансії.

Водночас, для ринку праці України характерні суттєві гендерні відміни рівнів зайнятості та безробіття, оплати праці, конкурентоспроможності та кар'єрного зростання, виконання управлінських функцій чоловіками і жінками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями гендерних проблем в Україні займаються філософи, соціологи, політологи, історики, психологи, демографи, економісти. Їх дослідження включають передусім психологічні, галузеві та вікові аспекти гендерних співвідношень. Системні суспільно-географічні дослідження даної проблематики проводяться на кафедрі

економічної і соціальної географії Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Однак, у фаховій літературі недостатньо уваги приділено регіональній диференціації гендерних співвідношень на ринку праці, які постійно змінюються під впливом організаційно-управлінських та соціально-економічних чинників.

Метою написання даної статті є просторово-часовий гендерний аналіз рівнів зайнятості, безробіття, його тривалості, оплати праці, участі чоловіків і жінок в управлінні підприємствами на ринку праці в Україні.

Виклад основного матеріалу. У 2011 році *рівень економічної активності* населення України складав 64,3%. Рівень економічної активності чоловіків був значно вищим, ніж жінок (70,7% та 58,5% відповідно). Аналіз динаміки рівня економічної активності населення свідчить про те, що найвищим він був у чоловіків у 2008 році, а жінок у 2000 році. Найвищим цей показник був у групі населення з повною вищою освітою як для чоловіків, так і жінок, а найнижчим – у групі з базовою загальною освітою. У чоловіків і жінок працездатного віку рівень економічної активності найвищий у віковій групі 35-49 років.

Найвищий рівень економічної активності чоловіків характерний для Києва, Закарпатської, Миколаївської, Донецької, Харківської і Херсонської областей. Найвищий рівень економічної активності жінок у м. Києві, Чернігівській, Чернівецькій, Хмельницькій, Житомирській та Волинській областях.

Економічна активність жінок на ринку праці є високою. На відміну від чоловіків на рівень економічної активності жінок впливає кількість дітей. Для жінок сильніше, ніж на чоловіків, на рівень економічної активності впливає рівень освіти. Для чоловіків сильніший, чим для жінок, вплив на зміну рівня економічної активності здійснюють характеристики стану здоров'я. Найбільший вплив на економічну активність чоловіків має рівень доходів. Тобто, на ринку праці визначальними факторами економічної активності чоловіків є економічний та демографічний, а жінок – соціально-демографічний.

Рівень зайнятості населення України у 2011 році складав 59,2%. Зайнятість чоловіків становила 64,4% і суттєво переважала над рівнем зайнятості жінок – 54,5%. Нижчий рівень зайнятості жінок щодо чоловічого

мав місце в усіх вікових групах. Найвищим рівень зайнятості був як у жінок, так і у чоловіків, у 2008 році. Рівні зайнятості жінок і чоловіків України, як і рівні економічної активності, досягають найбільшого значення у віці 25-49 років. Для жінок найвищий рівень зайнятості припадає на віковий інтервал 40-49 років.

Найвищий рівень зайнятості чоловіків характерний для Києва, АР Крим, Харківської, Закарпатської, Донецької, Дніпропетровської, Одеської, Херсонської та Запорізької областей, а найнижчий – Чернівецької, Тернопільської, Івано-Франківської, Рівненської, Чернігівської, Львівської, Волинської, Кіровоградської і Житомирської областей. Найвищий рівень зайнятості жінок у Києві, Чернігівській, Чернівецькій, Київській та Донецькій областях, а найнижчий – у Тернопільській, Івано-Франківській, Луганській та Закарпатській областях.

Рівень зайнятості жінок в Україні вищий, ніж в цілому в країнах Євросоюзу. Серед країн Євросоюзу вищий рівень зайнятості жінок, ніж в Україні, мають Данія, Швеція, Фінляндія, Нідерланди, Німеччина, Великобританія. Близький показник рівня жіночої зайнятості до українського у Латвії, Литві та Естонії.

В країнах Євросоюзу рівень зайнятості чоловіків також вищий, ніж рівень зайнятості жінок. Серед країн Євросоюзу вищий рівень зайнятості чоловіків, ніж в Україні, мають Чеська Республіка, Великобританія, Нідерланди, Данія, Австрія, Німеччина, Фінляндія, Швеція. Близький показник рівня зайнятості чоловіків до українського у Польщі, Румунії, Словаччині. Найнижчий рівень зайнятості чоловіків серед країн Євросоюзу в Латвії, Литві, Угорщині.

Жінки складають майже половину всього зайнятого населення в Україні. Це відповідає показникам країн Центральної та Східної Європи. Зокрема, частка жінок у загальній чисельності зайнятих складає 48% у Болгарії, 46% у Словенії, по 45% у Словаччині і Польщі та по 44% у Чехії, Угорщині і Румунії.

Безробіття однаковою мірою є проблемою як для жінок, так і для чоловіків. При цьому середня тривалість безробіття серед жінок є вищою, ніж серед чоловіків, що призводить до підвищеного ризику "застійного" їх безробіття. Довша тривалість безробіття у жінок є тим механізмом, що виштовхує їх із ринку праці.

Рівень безробіття населення України визначений за методологією МОП у 2011 році складав 7,9%, в тому числі у чоловіків 8,8%, а жінок – 6,8%. Рівень безробіття населення найвищим як у жінок, так і у чоловіків, був у 2000 році, і складав по 11,6%. Найвищі його рівні характерні для наймолодших вікових груп чоловіків та жінок – 15-24 роки. Рівень зареєстрованого безробіття жінок перевищує показник зареєстрованого безробіття чоловіків в Україні (у 2011 році 3,1 та 2,1 відповідно).

Рівень безробіття чоловіків визначений за методологією МОП чоловіків є вищим у більшості регіонів, за виключенням АР Крим, Черкаської, Хмельницької, Житомирсь-

кої, Запорізької, Тернопільської, Харківської і Херсонської областей, де вищий рівень безробіття у жінок. В цілому найвищий рівень безробіття як жінок, так і чоловіків, характерний для Тернопільської, Івано-Франківської та Черкаської областей, а найнижчий – Києва, Дніпропетровської, Донецької, Одеської областей та АР Крим.

До країн Євросоюзу, в яких рівень безробіття жінок визначений за методологією МОП є найвищим і перевищує показник в Україні належать Іспанія, Греція, Словаччина, Португалія, Латвія, Литва, Естонія. Нижчий за український рівень безробіття жінок визначений за методологією МОП в Австрії, Данії, Люксембурзі, Німеччині та Румунії.

Гендерна сегрегація на ринку праці проявляється в асиметричному розподілі чоловіків і жінок в різних структурах: галузевих, професійних та посадових. Для ринку праці України характерна горизонтальна (галузева та професійна) і вертикальна (посадова) сегрегація.

Основною сферою жіночої зайнятості в Україні є сфера послуг. Якщо використати підхід, за яким галузі, де частка жінок у структурі зайнятих більше 65%, назвати "жіночими", то такими в Україні є охорона здоров'я, освіта, культура і мистецтво, соціальне забезпечення. Тобто, жінки переважно працюють у тих галузях, де оплата праці є нижчою. Вони займають близько 80% робочих місць в таких галузях економіки, як освіта, охорона здоров'я, понад 70% місць – у готельному та ресторанному господарстві, більше половини місць – в торгівлі та фінансовій сфері. Жінки переважають в категорії самозайнятих, складаючи 52,9% від загальної їх чисельності. Тобто значна частина робочих місць жінок не гарантує їм належного матеріального забезпечення, адже в медичному, освітньому та соціальному обслуговуванні заробітна плата є вдвічі нижчою, ніж, наприклад, в державному управлінні, окремих галузях промисловості, бізнесовій діяльності, де чоловіки переважають серед зайнятих.

На розмір заробітної плати впливає багато чинників: освітній та кваліфікаційний рівень, досвід роботи і трудовий стаж, посада, володіння іноземними мовами. Однак на ринку праці України, незважаючи на високу професійну підготовку, жінки займають менш престижні та менш оплачувані посади. Тому різниця в заробітній платі чоловіків і жінок, як правило, пояснюється нерівністю в розподілі чоловіків і жінок за окремими професіями і галузями (горизонтальною сегрегацією) та нерівністю в заробітній платі в рамках професій та видів діяльності (вертикальною сегрегацією).

Заробітна плата чоловіків і жінок в одній і тій же галузі в Україні суттєво відрізняється. Найсуттєвішими такі відміни є в оплаті праці працівників пошти і зв'язку (оплата праці жінок складає 59,4% оплати праці чоловіків), культури і спорту (64,6%), промисловості (67,2%), фінансової сфери (67,4%), комунального господарства (68,4%). Найменші відміни в оплаті праці чоловіків і жінок характерні для сільського господарства, медичного обслуговування та освіти.

Таблиця 1. Зайнятість та оплата праці чоловіків і жінок в Україні

	Частка жінок	Заробітна плата, грн.		Частка заробітної плати жінок
		жінки	чоловіки	
Усього	53,1	1150	1578	72,9
Сільське господарство	35,8	690	757	91,1
Промисловість	39,6	1201	1785	67,3
Діяльність готелів та ресторанів	71,3	875	1116	78,4
Діяльність транспорту та зв'язку	41,3	1362	1887	72,2
Фінансова діяльність	69,3	2386	3636	65,6
Державне управління	66,9	1714	2130	80,5
Освіта	76,6	1015	1207	84,1
Охорона здоров'я	82,6	845	992	85,2

Жінки в Україні в 2012 році отримували 77,7% заробітної платні чоловіків. За одну відпрацьовану годину в Україні чоловік отримує в середньому на 23% більше, ніж жінка. Динаміка співвідношення заробітної плати чоловіків і жінок в Україні свідчить про поступове зменшення розриву в оплаті праці.

Гендерні відміни в оплаті праці регіонально диференційовані. Найсуттєвіші гендерні диспропорції в оплаті праці характерні для Луганської, Донецької, Дніпропетровської, Запорізької та Полтавської областей. Найменший розрив в оплаті праці чоловіків і жінок у Чернівецькій, Херсонській, Тернопільській областях. Тобто для західних областей характерні незначні гендерні відмінності в рівні заробітної плати, а в більшості областей східного та південно-східного регіону середня заробітна плата жінок складає менше 70% від чоловічої. Обумовлено це концентрацією в регіоні високооплачуваних галузей важкої промисловості, в яких переважно зайняті чоловіки. Незначні гендерні диспропорції в оплаті праці в західних регіонах пояснюються переважною зайнятістю населення в сільському господарстві, сфері послуг, для яких характерні невисокі рівні середньої заробітної плати, а отже, і менші гендерні розбіжності.

Гендерний розрив в рівні оплати праці залежить від типу населеного пункту. Так із зменшенням розміру населеного пункту гендерний дисбаланс в оплаті праці згладжується. Такі відміни зумовлені вищими рівнями середньої заробітної плати у великих містах, концентрацією в них бізнесової діяльності, структур державного управління, в яких здебільшого зайняті чоловіки.

За даними МОП в середньому оплата праці жінок складає 60-70% від рівня оплати праці чоловіків. Наприклад, різниця в оплаті праці чоловіків і жінок в США складає 22%, в Канаді – 27%, Казахстані – 38%, Японії – 33%. Найменші відміни в оплаті праці чоловіків та жінок характерні для Данії, Норвегії, Фінляндії, Швеції, в яких оплата праці жінок складає 85% від оплати праці чоловіків.

Тривалість пошуку роботи в середньому по Україні становить 6 місяців. Характерним є те, що жінки витрачають більше часу для пошуку роботи, ніж чоловіки. У Києві та Вінницькій, Донецькій, Житомирській, Івано-Франківській, Луганській, Миколаївській, Полтавській, і Чернігівській областях жінки для пошуку роботи витрачають на 1 місяць більше часу, ніж чоловіки. На 2 місяці більше від чоловіків перебувають у пошуках нової роботи жінки в Волинській, Дніпропетровській та Запорізькій областях. В Сумській області тривалість пошуку роботи у жінок на три місяці довша, ніж у чоловіків. Є в Україні регіони, в яких чоловіки перебувають більше часу у пошуках роботи, ніж жінки. Це стосується Кірово-

градської та Львівської областей, АР Крим, Закарпатської, Рівненської та Одеської областей.

Рівень конкурентоспроможності жінок на ринку праці порівняно з чоловіками є нижчим, особливо з врахуванням віку та наявності дітей. Жінки зазнають дискримінації при прийнятті на роботу, коли їм задають питання про сімейний стан, наявність дітей, планування вагітності тощо. Зазвичай такі питання особистісного змісту не прийнято задавати при працевлаштуванні чоловіків.

Поширеною в Україні є практика відмови в прийомі на роботу жінкам на підставі наявності дітей та віку. Зокрема, дискримінації при прийомі на роботу зазнають жінки, що мають дітей дошкільного віку, та жінки старші за 40 років. При цьому їх рівень освіти, досвід роботи та професійної якості до уваги беруться не в першу чергу. Роботодавці пояснюють це тим, що з жінками пов'язані більші виробничі витрати на робочому місці через декретні відпустки та відпустки по догляду за дитиною, перебування на лікарняному під час хвороби дитини. Окремих роботодавців не зовсім влаштовує право жінок, що мають дітей дошкільного віку, на скорочений робочий день.

Водночас, жінки працюють не лише на робочому місці, але й виконують домашню роботу, витрачаючи на це в середньому 3-5 годин на день. Середні затрати часу жінок в тиждень на всі види домашньої праці складають 58 годин, а чоловіків 28 годин. Найбільший розрив в кількості витраченого часу припадає на такі види робіт, як приготування їжі (в жінок на 9 годин більше) та догляд за дітьми (в жінок на 31 годину більше).

Професійні можливості жінок в Україні обмежені як сферами зайнятості, так і кар'єрним зростанням. При тому, що серед усіх працюючих з вищою освітою в галузях господарства України жінки складають 55%, їх кар'єрне та професійне зростання більш обмежене, ніж чоловіків.

В цілому гендерні відміни керівництва підприємствами галузей господарства України є такими: 78% підприємств очолюють чоловіки і лише 22% – жінки. Підприємства, якими керують жінки є невеликими за розмірами, мають незначні прибутки і належать, переважно, до сфери послуг (ресторанного, готельного, торгівельного та інших видів обслуговування). Чим більше за штатом підприємство, тим менш ймовірно, що його очолює жінка.

Частка жінок серед керівників підприємств залежить від галузі, змінюючись від мінімальної 6% у будівництві до максимальної 50% у громадському харчуванні. При цьому в галузях промисловості жінки очолюють до 20% підприємств за рахунок легкої і харчової промисловості, а в торгівлі та сфері послуг їх частка складає понад 25%. Підприємства, які очолюють в Україні жінки, мають значно нижчі доходи (рис. 1).

Рис. 1. Співвідношення чоловіків і жінок в Україні у керівництві підприємствами залежно від їх доходів

Відміни в оплаті праці та доходах чоловіків і жінок зумовили фемінізацію бідності в Україні. Кожна третя жінка має рівень доходів, що дорівнює прожитковому мінімуму.

Серед приватних підприємців України жінки складають 45%, чоловіки – 55%. Жінки-підприємці задіяні, як правило, в малому бізнесі. Серед представників великого бізнесу їх частка не перевищує 2%.

Співвідношення жінок та чоловіків-підприємців відрізняється за галузями господарства. Найвищий відсоток жінок-підприємців в ресторанному обслуговуванні та торгівлі (понад 67%), найнижчий – в будівництві, на транспорті та в галузях сільського господарства.

Висновки. Економічна активність жінок на ринку праці України є дуже високою. Визначальними факторами економічної активності чоловіків є економічний та демографічний, а жінок – соціально-демографічний. Середня тривалість безробіття серед жінок в Україні є вищою, ніж серед чоловіків, що призводить до підвищеного ризику "застійного" їх безробіття і втрати економічної активності. Різниця в заробітній платі чоловіків і жінок в Україні на користь чоловіків пояснюється нерівністю в розподілі чоловіків і жінок за окремими професіями і галузями (горизонтальною сегрегацією), та нерівністю в заробітній платі в рамках професій та видів діяльності (вертикальною сегрегацією). Гендерні відмінності в оплаті праці характеризуються регіональною диференціацією і зумовлені концентрацією в регіоні високооплачуваних галузей сфери послуг та важкої промисловості,

в яких переважно зайняті чоловіки. Незначні гендерні диспропорції в оплаті праці в західних регіонах пояснюються переважною зайнятістю населення в сільському господарстві, сфері послуг, для яких характерні невисокі рівні середньої заробітної плати, а отже, і менші гендерні розбіжності

Рівень конкурентоспроможності жінок на ринку праці порівняно з чоловіками є нижчим, особливо, з врахуванням віку та наявності дітей. Професійні можливості жінок в Україні обмежені і кар'єрним зростанням, при тому, що серед усіх працюючих з вищою освітою в галузях господарства України жінки складають 55%. Гендерні диспропорції керівництва підприємствами галузей господарства України є такими: 78% підприємств очолюють чоловіки і лише 22% жінки. Підприємства, якими керують жінки є невеликими за розмірами, мають незначні прибутки і належать, переважно, до сфери послуг. Чим більше за штатом підприємство, тим менш ймовірно, що його очолює жінка.

Список використаних джерел

1. Кривець О. О. Суспільно-географічний гендерний аналіз ринку праці в Україні / О. О. Кривець // Економічна та соціальна географія: наук. зб. – 2011. – Вип. 62. – С. 110–117.
2. Natalia Mezentseva, Olga Kryvets. Gender Ratio in Labour Market of Ukraine // Київський Географічний Щорічник. – К., 2013. – Вип. 8. – С. 47–51.
3. Статистичний щорічник України за 2011 рік / [за ред. О. Г. Осауленка]. – К., 2012. – 560 с.

Надійшла до редколегії 12.09.13

Н. Мезенцева, канд. геогр. наук, доц.,
О. Кривець, канд. геогр. наук
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ГЕНДЕРНЫЕ АСПЕКТЫ РЫНКА ТРУДА УКРАИНЫ

Определены современные черты рынка труда Украины. Осуществлен пространственно-часовой анализ уровней экономической активности, занятости и безработицы мужчин и женщин на рынке труда в Украине, выделены региональные особенности их проявления. Проанализирована отраслевая структура занятости мужчин и женщин, гендерные аспекты оплаты труда. Охарактеризован уровень конкурентных преимуществ и возможности карьерного роста мужчин и женщин на рынке труда. Проанализировано соотношение мужчин и женщин в Украине в руководстве предприятиями в зависимости от их отраслевой принадлежности, доходов и количества занятых.

Ключевые слова: гендерные отличия, регион, соотношения, уровень занятости, уровень безработицы, оплата труда, руководство предприятиями.

N. Mezentseva, PhD, Philosophy Doctor, Senior Lecturer
O. Kryvets, PhD
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

GENDER ASPECTS OF THE LABOR MARKET IN UKRAINE

Contemporary features of the labor market of Ukraine are defined. Time-spatial analysis of the levels of male and female economic activity, employment and unemployment in the labor market of Ukraine are carried out, regional peculiarities of their manifestation are revealed. Sectoral structure of the male and female employment, and gender aspects of wages are analyzed. The level of competitiveness and career opportunities for male and female in the labor market are characterized. Gender ratios in the management of companies in Ukraine in terms of sectoral structure, income and employment are analyzed.

Keywords: gender differences, region, ratios, employment level, unemployment level, wages, company management.